

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ

На правах рукопису

ПОПЛАВСЬКИЙ Олександр Іванович

РЕФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В РАДГОСПАХ

Спеціальність 08.07.02 - економіка сільського
господарства і АПК

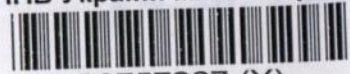
А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1996

338.43

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00757267 (Y)

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Інституті
України.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
Онищенко Олексій Мусійович

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор,
академік УААН
Юрчишин Володимир Васильович

кандидат економічних наук
Городній Володимир Б.сильович

Провідна організація - Рада по вивченню продуктивних сил України
НАН України

Захист відбудеться "19" листопада 1996 р. о "14³⁰" год.
на засіданні спеціалізованої вченої Ради Д 01.23.03 по захисту дисертацій
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в Інституті
економіки НАН України за адресою: 252011, м.Київ, вул. П.Мирного, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту економіки НАН
України.

Автореферат розісланий "19" листопада 1996 р.
Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук,
професор, академік УААН

В.М.Трегобчук.

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Центральною ланкою економічних реформ, що проводять в наш час у всіх країнах, які перебудовують адміністративно-командну економіку в ринкову, є перетворення відносин власності. Цей процес в галузі сільськогосподарського виробництва, в тому числі і України, має свою специфіку. *По-перше*, в даній галузі основним засобом виробництва виступає земля. В інших галузях земля є лише базисом для розміщення об'єктів виробництва. *По-друге*, суб'єкти господарювання безпосередньо у виробництві сільськогосподарської продукції представлені трьома типами підприємства: державними (в основному радгоспами), колгоспами (більшість яких останнім часом перетворені в колективні сільськогосподарські підприємства - КСП) і особистими господарствами селян та інших громадян (ОПГ). *По-третє*, до початку сучасних аграрних перетворень всі суб'єкти господарювання безпосередньо в сільськогосподарському виробництві здійснювали виробничу діяльність на землі, яка є державною власністю, а інші засоби виробництва належали: в радгоспах - державі, в КСП - їх трудовим колективам, в ОПГ - цим господарствам на правах приватної власності. У зв'язку з цим процес реформування відносин власності і форм господарювання, що визначаються ними, в аграрній сфері, має значні відмінності від даного процесу в інших галузях економіки, де суб'єктами господарювання є (до останнього часу були) тільки державні підприємства, а, отже, функціонує (функціонувала) одна форма власності - державна.

В аграрній сфері свою специфіку реформування відносин власності має сектор колективних господарств і сектор державних підприємств. Реформування колективної власності і форм господарювання, що базуються на ній, - колективних сільськогосподарських підприємств почалося в Україні з перших днів проведення аграрної реформи.

Реформування власності державних сільськогосподарських підприємств почалося пізніше. Причиною тому була затримка з розробкою відповідної нормативної бази, яка враховує специфіку цих підприємств і історію їх виникнення: багато з них утворювалось на базі колгоспів і міжгосподарських підприємств без викупу у цих підприємств майна.

Процес реформування відносин власності в колективних сільськогосподарських підприємствах одержав у свій час і одержує зараз значну допомогу з боку науки. Зокрема, були розроблені методичні рекомендації по паюванню колективного майна. Цей процес широко досліджується і висвітлюється в пресі. Є багато його узагальнень, в тому числі й у вигляді дисертаційних робіт.¹

Реформуванню ж відносин власності в радгоспах України наука приділяє мало уваги. Публікації з цього приводу навіть у вигляді газетних і журнальних статей практично відсутні. Вивчати і узагальнювати цей процес, безумовно, необхідно. А також розробляти відповідні наукові рекомендації.

Цим і обумовлена актуальність теми даної дисертації.

Ціль і завдання досліджень. Ціль даного дослідження полягала в оцінці процесу формування і функціонування в Україні нормативно-

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

правової бази і практики реформування відносин власності в радгоспах та розробці пропозицій по подальшому поглибленню даного процесу.

Для досягнення поставленої мети необхідно було:

- з'ясувати вихідні методологічні положення дослідження процесу перетворення відносин власності в радгоспах;

- вивчити і узагальнити досвід перетворення відносин власності і форм господарювання, що базуються на цих відносинах, в інших країнах, які стали на шлях перебудови адміністративно-командної економіки в ринкову;

- вивчити і дати оцінку процесу створення в Україні нормативно-правової бази реформування земельних відносин і відносин власності на інші засоби виробництва в радгоспах;

- виявити напрями подальшого реформування недержавних сільськогосподарських підприємств, створених в результаті приватизації майна радгоспів, у форми господарювання, що базуються на приватній власності на землю і засоби виробництва їх засновників - членів цих підприємств.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом даного дослідження є відносини власності в державному секторі сільського господарства України і процес перетворення радгоспів в недержавні підприємства. Об'єкт дослідження - радгоспи України. Поглиблено реформування відносин власності в радгоспах досліджувалось на прикладі господарства "Наукове" Дніпропетровської області, перетвореного в орендне підприємство (тепер це Науково-виробнича дослідна агрофірма "Наукова") і радгоспу "Київський" Київської області, реформованого в агрофірму "Київська". Пошук шляхів подальшого реформування господарств, створених в результаті приватизації власності радгоспів, базується на вивченні і узагальненні досвіду перетворення колективних сільськогосподарських підприємств у підприємства дійсно підприємницького типу як в Україні, так і за її межами.

Методологія і методика дослідження. Методологічною основою дослідження служили діалектичний метод пізнання, економічна теорія, відповідні законодавчі акти України, наукові публікації провідних вчених і зарубіжних авторів по проблемах, що досліджуються. Застосовувались методи: абстрактно-логічний, монографічний, порівняльного аналізу.

Результати дослідження, що виносяться на захист і мають наукову новизну:

- результати вивчення і узагальнення досвіду зарубіжних країн з розвинутою ринковою економікою по приватизації державних підприємств і досвіду країн Центральної і Східної Європи по перетворенню відносин власності і форм господарювання в аграрній сфері;

- виділення етапів створення і удосконалення в Україні нормативно-правової бази реформування відносин власності в радгоспах і перетворення їх у недержавні сільськогосподарські виробництва;

- оцінка перетворення радгоспів в орендні підприємства, яке мало розповсюдження на початковому етапі перетворень в радгоспній системі,

як одне з напрямків роздержавлення радгоспів і етап на шляху до приватизації;

- визначення основних напрямів подальшого реформування недержавних сільськогосподарських підприємств, створених шляхом приватизації радгоспів, у нові підприємства, які базуються на приватній власності їх засновників.

Практичне значення результатів дослідження. Воно визначається, головним чином, висновками і рекомендаціями з приводу:

- основного напрямку реформування відносин власності і форм господарювання в аграрній сфері на етапі переходу економіки України до ринкових відносин;

- вибору конкретних організаційно-правових форм нових підприємств, які можуть створюватись в процесі реформування недержавних сільськогосподарських підприємств, в тому числі і створених на базі радгоспів;

- напрямків подальшого удосконалення законодавчої бази аграрної реформи в Україні і перш за все земельної реформи.

Апробація результатів дослідження. Автором надавалась методична допомога господарству "Наукове" в розробці концепції реформування його в орендне підприємство та оцінці соціально-економічної ефективності роботи його в умовах оренди, а радгоспу "Київський" - в перетворенні його в недержавне підприємство - агрофірму "Київська".

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із введення, чотирьох глав і висновків. Загальний обсяг роботи 191 стор., включаючи 14 таблиць.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Дослідження проблеми реформування відносин власності радгоспів в дисертації розпочато з з'ясування поняття власності, відносин власності, економічних відносин. При цьому сформульовані вихідні положення дослідження процесу перетворення власності і форм господарювання державного сектора сільського господарства. Основні із цих положень зводяться до наступного:

- власність в суспільному виробництві одночасно виступає основним економічним відношенням - у вигляді власності на засоби виробництва і системою економічних відносин - у вигляді її похідних елементів;

- створення в Україні нових економічних відносин, що відповідають ринковій економіці, - складний, довготривалий процес;

- головним суб'єктом ринку є вільний товаровиробник, який сам вибирає вигідного покупця своєї продукції, постачальника необхідних матеріально-технічних ресурсів, такого ж вигідного кредитора і встановлює ціни на свою продукцію залежно від попиту на неї і пропозицій;

- такого виробника в Україні можна мати тільки в результаті глибокого реформування відносин власності. Саме тому проблема реформування власності в процесі економічних перетворень виплає на передній план;

- головна мета і вищий сенс нинішніх радикальних перетворень всього комплексу відносин власності в сільськогосподарському виробництві

України полягають у відновленні (реанімації) і розвитку у селянина реального почуття господаря, в ліквідації пануючих протягом кількох десятиріч соціально-економічних факторів відчуження рудівників села від результатів їх праці.

2. Дослідження по даній темі автором були розпочаті, коли в Україні процес роздержавлення і приватизації робив перші кроки. Законодавча база, створена тоді щодо цього процесу, не охоплювала весь його комплекс. Частіше вирішувались окремі проблеми без ув'язки цих рішень між собою. В цих умовах важливо було вивчити і узагальнити відповідний досвід в інших країнах, зокрема у країнах із усталеною ринковою економікою і в постсоціалістичних країнах, які розпочали процес приватизації раніше в порівнянні з Україною.

Підсумком цього вивчення є такі основні висновки:

- перехід до багатуокладної економіки шляхом приватизації і трансформації державних підприємств в повноцінні суб'єкти ринку повинен бути поступовим і добре управляємим процесом;

- приватизацію землі і майна слід вважати першим, але не єдиним процесом на шляху перебудови сільського господарства на ринкові відносини. Повинно бути кардинально змінене все економічне середовище функціонування приватизованих підприємств;

- в процесі реформування аграрного сектора чітко проявляється необхідність збереження (по можливості) створеного за роки будівництва соціалізму крупного виробництва, його матеріально-технічної бази.

3. Серед проблем реформування аграрних відносин корінною слід вважати проблему реформування земельної власності. Земельне законодавство колишнього СРСР, яке закріплювало за державою положення єдиного суб'єкта права власності на землю, виявилось головною причиною становлення і укріплення адміністративно-командної системи управління сільськогосподарським виробництвом, одержавлення колгоспів, витравлення у селян почуття власника і господаря на землі, стало гальмом на шляху створення нових форм господарювання в аграрній сфері.

Узагальнення досвіду формування в Україні законодавчої бази сучасної земельної реформи дозволило зробити висновок, що вона (база) містить у собі основу, яка дозволяє передати землі, які обробляються колгоспами, колективними сільськогосподарськими підприємствами, в тому числі створюваними в процесі приватизації радгоспів, іншими недержавними сільськогосподарськими підприємствами, в колективну власність цих підприємств і розподілити її між членами їх трудових колективів рівними частками (паями), які можуть бути вилучені із колективної власності для створення самостійного господарства, а також можуть виступати об'єктами спадкування, дарування, обміну, застави, оренди і купівлі-продажу. Не дивлячись на ряд недоліків чинної земельної законодавчої бази і механізмів її реалізації, дана база дозволяє проводити земельну реформу в потрібному напрямку.

Згідно з оперативними даними Державного комітету України по земельних ресурсах, станом на 1.04.1996 р. із 9975 недержавних сільськогосподарських підприємств, включаючи створені шляхом

роздержавлення радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, державні акти на колективну власність на землю одержало 9471 господарство, або 95% всіх господарств, які мають статус недержавних. На названу дату в колективну власність передано 23 млн. га земель, в тому числі 21,3 млн. га сільськогосподарських. В 8018 господарствах створені комісії по паюванню земель, в 1837 із них паювання земель уже проведено. Розподілено на земельні частки (паї) 3,8 млн. га сільгоспуді. Сертифікати на земельні частки (паї) видані в 402 господарствах, а кількість громадян, які одержали сертифікати, досягла 200 тис. чоловік.

4. В процесі дослідження нормативно-правової бази приватизації майна радгоспів, дається їй в цілому позитивна оцінка, підкреслюється обґрунтованість передачі працівникам радгоспів частини майна, що приватизується, безкоштовно в розмірі середнього по області майнового паю колгоспників. Цим працівники радгоспів ставляться в рівні умови з колгоспниками в справі створення стартових умов при переході до підприємницьких форм господарювання. Разом з тим вказується і на окремі недоліки діючої законодавчої бази приватизації майна радгоспів. Один із них полягає в наступному: майно, яке приватизується, повинно оцінюватися за ринковими цінами на момент приватизації. В той же час вартість сертифікату на приватизацію майна індексується через великі проміжки часу. В результаті в ці проміжки поступово наростає невідповідність вартості сертифікату вартості майна, що приватизується, а це знижує приватизаційні можливості працівників радгоспів на безкоштовній основі.

5. В дисертації приділено увагу проблемі переведення радгоспів на орендні відносини в перші роки аграрних перетворень. При цьому оренда цих господарств розглядається як один із шляхів, одна із форм роздержавлення даних підприємств і як важливий етап на шляху до їх приватизації і реформування в підприємства дійсно підприємницького типу, які базуються на приватній власності в різних видах її функціонування.

Оренда як форма господарювання в колишньому СРСР була заборонена з 30-х років, виходячи із ідеологічних міркувань, і знову дозволена наприкінці 80-х років як один із напрямків вдосконалення механізму господарювання. Саме оренда дала цю нову переосмисленню всієї сукупності уявлень, які склалися на той час, про ефективну організацію суспільного виробництва, про відносини власності.

6. Процес роздержавлення радгоспів через оренду в дисертації розкривається на прикладі господарства "Наукове" (Дніпропетровська область), що знаходиться у підпорядкуванні Української академії аграрних наук. Особливість орендних відносин цього господарства, які розвиваються з 1989 р., полягає в тому, що в ньому коєднується оренда підприємств з внутрішньогосподарською орендою. Орендні кооперативи в господарстві створені на базі існуючих виробництв підрозділів.

Господарство із року в рік, незважаючи на поганий стан економіки в країні в цілому й інші негативні явища, продовжує нарощувати виробничо-

економічні показники. В 1995 р. продуктивність корів, наприклад, виросла на 567 кг і досягла 8960 кг. Середньодобовий приріст молодняка великої рогатої худоби склав 807 г. Рівень рентабельності господарства досягнув 127%.

Оцінюючи досвід роботи господарства "Наукове" на принципах оренди, в дисертації підкреслено, що його високі результати обумовлені не тільки застосуванням цієї форми господарювання. Головним фактором в даному конкретному випадку виступає талант керівника господарства Миколи Івановича Агафонова, доктора економічних наук, заслуженого працівника сільського господарства.

Головне значення етапу оренди підприємств полягає в психологічній підготовці працівників державних сільськогосподарських підприємств до переходу до дійсно підприємницьких форм господарювання, заснованих на приватній власності.

7. Дослідження процесів формування і удосконалення нормативно-правової бази приватизації майна радгоспів і їх реорганізації в недержавні підприємства дозволяють встановити, що в цьому процесі можна виділити декілька етапів. Зміст і оцінка кожного з них викладені в розділі III реферату.

Згідно з оперативними даними Мінсільгосппроду України, в 1995р. було приватизовано 274 радгоспи обласного підпорядкування. Загальна частка реформованих радгоспів цього підпорядкування досягла 46,6%. Приблизно такими ж темпами проходить приватизація і радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, які знаходяться в загальнодержавній власності.

8. Процес приватизації і реорганізації радгоспів в недержавні підприємства в дисертації досліджується на прикладі радгоспу "Київський" Києво-Святошинського району Київської області - спеціалізованого свинарського господарства загальнодержавної власності. Цілісний майновий комплекс підприємства станом на 1 квітня 1994 р. включав підрозділи основного виробництва, допоміжні й обслуговуючі служби, об'єкти незавершеного виробництва. До складу основного виробництва входили цехи: механізації і кормовиробництва; тваринництва; будівельний, комунальних служб, м'ясопереробний; художніх промислів, а також центральна ремонтна майстерня потужністю 24 умовних ремонтів в рік.

Вартість майна радгоспу, яке було передано членам створюваного колективного господарства безкоштовно (за нормативом середньообласного паю членів колективних сільськогосподарських підприємств), склала 7 млрд. 868 мльн. крб., або 49,2% вартості майнового комплексу радгоспу. Крім того, безкоштовно колективу були передані об'єкти соціальної сфери господарства, оскільки було виявлене бажання колективу не передавати ці об'єкти у власність місцевих органів влади. За рахунок сертифікатів членами створюваного колективного господарства, яке одержало назву агрофірма "Київська", було викуплено майна на суму 3,323 млрд. крб. (20,8%). За рахунок власних заощаджень і позичкових коштів їм прийшлося викупити на загальних умовах майна на суму 4,805 млрд. крб. (або 30% від загальної вартості майна, яке приватизується).

9. Основний недолік реформування радгоспів у недержавні підприємства на всіх етапах цього процесу полягає в тому, що при цьому приватизуються тільки матеріально-технічні засоби виробництва. Земля до останнього часу знаходилась у державній власності. Передавати її в колективну власність і розподіляти на паї практично розпочали тільки в 1995 р.

Про ефективність роботи реформованих радгоспів говорити ще рано, оскільки більшість із них працює рік або й менше. До того ж визначити ефективність цього процесу в умовах загальної економічної кризи в країні, розладу фінансової системи тощо дуже складно, тому що головними факторами, які впливають на показники роботи колишніх радгоспів, як і інших сільськогосподарських підприємств, є фактори, які визначають макроекономічну ситуацію в країні. Якщо в цих умовах реформовані господарства забезпечують менші темпи спаду виробництва в порівнянні з нереформованими, то це слід вважати успіхом і в якійсь мірі повинно бути віднесено на рахунок фактора реформування господарств.

10. Приватизацію майна радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств і реорганізацію їх в колективні сільськогосподарські підприємства слід вважати початковим етапом формування на базі державного сектора сільського господарства підприємств ринкового типу. Такий висновок зроблений в дисертації на основі аналізу процесу реформування колгоспів і колективних сільськогосподарських підприємств за ініціативою знизу в підприємства нового типу, засновані на приватній власності на землю й інші засоби виробництва.

В дисертації узагальнено досвід реформування колективних сільськогосподарських підприємств у приватно-орендні підприємства і тозарства з обмеженою відповідальністю у Львівській та Івано-Франківській областях, де ці процеси проходять активніше, ніж в інших регіонах України. В названих областях активно проходить і формування селянських (фермерських) господарств. Разом з тим зустрічаються і невдалі, на наш погляд, моделі реформування колективних господарств, що склалися за багато років, у нові підприємства. В дисертації критично аналізується підхід формування так званого ефективного господаря (керівника нового підприємства), зокрема акціонерного, шляхом передачі йому безкоштовно 51% всіх акцій підприємства, тобто 51% майна, створеного трудовим колективом за багато років. Автори запропонованої моделі вважають, що такий господар, маючи у приватній власності великий майновий капітал, легко зможе залучити іноземний капітал для розвитку підприємства, що повинно істотно підвищити його ефективність. В дисертації зроблено висновок, що ефективні власники (господарі) повинні формуватись іншими шляхами. Один з них - створення приватно-орендних підприємств. Тобто, коли бажаючий стати ефективним господарем, не безкоштовно забирає у своїх сусідів їх майно, а бере це майно в оренду, виплачуючи їм щорічно відповідну орендну плату.

11. В дисертації узагальнено досвід реформування колективних сільськогосподарських підприємств, накопичений в Російській Федерації,

зокрема в Нижньогородській області і перший досвід використання в деякій мірі нижньогородського підходу і механізму реформування колективних сільськогосподарських підприємств в Донецькій області. Основні положення цього підходу і механізму зводяться до наступного:

- реформування проводиться на виключно добровільній основі за рішенням загальних зборів членів колективного господарства при широкій роз'яснювальній роботі щодо суті, етапів, тощо реорганізації, повній відкритості і гласності;

- вибір нових форм господарювання здійснюють самі члени господарства, що реорганізується, віддаючи перевагу тому чи іншому лідеру формування нового підприємства і передаючи цьому підприємству свій майновий пай і земельну частку (пай);

- статутні фонди нових підприємств створюються за рахунок майнових паїв. Земельні долі в статутний фонд, як правило, не включаються; вони передаються їх власникам - засновникам нових підприємств в оренду своїм підприємствам;

- розподіл майна і землі підприємства, що реорганізується, між новими підприємствами, які створюються на його базі, здійснюється з урахуванням відповідно вартості майнових паїв і кількості земельних часток в кадастрових гектарах, що передаються цим підприємствам їх засновниками;

- технічно розподіл майна і землі здійснюється у вигляді лотів - технічних і технологічних комплексів та земельних ділянок, поділ яких (тих і інших) на частини неможливий або недоцільний;

- лоти, за якими не досягнуто узгодженого рішення по їх розподілу, виносяться на розподільчі збори, де розподіл лотів, що залишилися, здійснюється з використанням принципів конкурсу або аукціону. Спірний лот виділяється тому підприємству, яке запропонує за нього найбільшу "ціну", в порівнянні зі своїми конкурентами, в кадастрових (балових) гектарах (відповідно в пайових карбованцях) із свого не використаного їх запасу.

12. Як показав досвід реформування колективних сільськогосподарських підприємств в Нижньогородській та інших областях Російської Федерації (Орловській, Рязанській, Ростовській) і Донецькій області України, при цьому переважна більшість членів колективних сільськогосподарських підприємств, що реорганізуються, вибирають форми нових підприємств спільного (колективного) господарювання. В Нижньогородській області, наприклад, такі форми господарювання вибрали 95% членів реорганізованих господарств і лише 5% - організували індивідуальні селянські господарства. В Донецькій області ці показники, відповідно, склали 97,5 і 2,5%. Обумовлюється це наступними причинами: *по-перше*, звичкою селян до колективної (спільної) форми господарювання і психологічною неготовністю їх до самостійного ведення господарства в умовах жорсткої конкуренції і глибокої економічної кризи; *по-друге*, відсутністю можливості для формування матеріально-технічної бази селянських (фермерських) господарств високої конкурентоздатності; *по-*

третє, побоюванням втратити соціальну захищеність, яку селяни мають з боку колективних сільськогосподарських підприємств.

Вивчення першого досвіду реформування колективних сільськогосподарських підприємств у нові форми господарювання дійсно підприємницького типу показало, що при цьому соціальний захист не послаблюється, а посилюється. Пенсії, допомога, інші пільги, які мали селяни в колективних сільськогосподарських підприємствах за рахунок цих підприємств, після їх реорганізації надаються новоствореними підприємствами, які є правонаступниками реформованих господарств. Більше того, економічна і соціальна захищеність селян посилюється, особливо пенсіонерів, за рахунок орендної плати за використання їх земельних паїв і виплатою дивідендів на майнові паї при умові досягнення підприємством високих результатів господарювання.

13. Аналіз першого досвіду реформування колективних сільськогосподарських підприємств у Львівській, Івано-Франківській і Донецькій областях свідчить, що діюча нині законодавча база аграрної реформи України взагалі і земельної реформи зокрема не дозволяє здійснити даний процес в повній відповідності з нею. У зв'язку з цим в багатьох випадках реформування колективних сільськогосподарських підприємств проводиться з порушенням існуючих правових норм.

Головний недолік законодавства щодо земельної реформи полягає в тому, що сертифікат на земельну частку (пай) у колективній земельній власності має назву "Сертифікат на право на земельну частку (пай)". Така назва не відповідає духу і змісту Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" від 10 листопада 1994 р., в якому записано, що кожному члену колективного й іншого недержавного сільськогосподарського підприємства після розподілу землі колективної власності на паї "видається сертифікат на право приватної власності на земельну частку (пай)".

Назва сертифікату, яку він офіційно одержав (наведено вище), дає підставу вважати, що цей документ засвідчує не право приватної власності на земельну частку (пай), а лише право вимоги відповідної земельної ділянки. Власником земельного паю, а вірніше земельної ділянки, власник сертифікату на неї стає лише у випадку вилучення цього паю із колективної земельної власності для створення селянського (фермерського) господарства.

Згідно з чинним законодавством земля, передана підприємству в колективну власність, і після розподілу її на паї залишається колективною власністю. У зв'язку з цим земельні масиви нових підприємств, створені в процесі реформування існуючих колективних господарств шляхом об'єднання засновників цих підприємств земельних часток (паїв), набувають статусу колективної власності, на яку видається Державний акт на колективну власність на землю. Тобто, в процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств у товариства різного виду (з обмеженою відповідальністю, командитні, акціонерні) земельні відносини нових підприємств практично не змінюються.

У зв'язку з цим у дисертації висловлена згода з пропозицією, висунутою здійснюючими проект реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств в Донецькій області, щоб земля, передана цим підприємствам у колективну власність, після її розподілу на земельні паї переставала вважатись колективною, а стала сумою земельних часток (паїв), які є приватною власністю членів цього підприємства і функціонувала на правах спільної дольової власності, яка передбачена цивільним кодексом України і Законом про колективне сільськогосподарське підприємство на майно, і яку доцільно розповсюдити на землю. В цьому випадку підприємства, що створюються в процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств, будуть базуватись на приватній власності на землю на правах спільної часткової власності. Лише при такому підході реформування колективних сільськогосподарських підприємств в підприємства дійсно підприємницького типу буде досягати бажаної мети.

III. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. У формуванні і вдосконаленні нормативно-правової бази і практичному здійсненні процесу реформування відносин власності у радгоспах можна виділити три етапи:

Перший етап - до видання Кабінетом Міністрів України (в травні 1993 р.) Декрету "Про особливості приватизації майна державних сільськогосподарських підприємств". На цьому етапі, у зв'язку з відсутністю чіткої нормативно-правової бази, реформування власності здійснювали лише радгоспи, які у свій час були створені на базі колгоспів і міжгосподарських підприємств, шляхом перетворення їх у колективні сільськогосподарські підприємства. Окремі радгоспи перетворювались в орендні підприємства, що стало для них важливим етапом на шляху їх приватизації і реорганізації в недержавні підприємства.

Другий етап - почався після видання названого вище Декрету. Процес реформування власності радгоспів став упорядкованим. Хоч він і прискорився, проте стримувався тим, що радгоспи могли реформуватись лише в колективні сільськогосподарські підприємства. Інші форми господарювання, в які могли перетворитись радгоспи, не були передбачені законодавством. Багато радгоспів, особливо великих за обсягом виробничих фондів, не могли бути приватизовані повністю членами їх трудових колективів всіма доступними їм способами. Залучити ж до цього інших громадян не мали можливості, оскільки стати власником майна колективного сільськогосподарського підприємства може лише член трудового колективу цього підприємства.

Третій етап - розпочався після видання у листопаді 1995 р. Указу Президента України "Про прискорення приватизації майна в агропромисловому комплексі", яким, зокрема, передбачена можливість, *по-перше*, реформування радгоспів як у колективні сільськогосподарські підприємства, так і в акціонерні товариства (підприємства) відкритого типу; *по-друге*, використання для приватизації майна радгоспу сертифікатів не тільки членів його трудового колективу, але й членів їх сімей та інших громадян; *по-третє*, надання членам трудових колективів радгоспу

відстрочки на 3-5 років для сплати ними вартості приватизованого майна за рахунок їх особистих та позичкових коштів. Процес приватизації і реформування радгоспів на цьому етапі набув прискорених темпів.

2. Основним недоліком реформування відносин власності радгоспів на всіх, виділених вище, етапах полягає у тому, що приватизувались лише їх матеріально-технічні засоби виробництва. Земля у приватизованих радгоспах до останнього часу продовжувала залишатись державною власністю, що створювало умови для втручання держави у виробничо-господарську діяльність реформованого господарства.

3. Приватизацію майна радгоспів й інших державних сільськогосподарських підприємств і реорганізацію їх у колективні сільськогосподарські підприємства слід вважати початковим етапом формування на базі державного сектора сільського господарства підприємств дійсно ринкового типу.

4. Створювані на базі радгоспів колективні сільськогосподарські підприємства, як і давно функціонуючі підприємства цього типу, як показує досвід ряду областей України й інших країн, створених внаслідок розпаду СРСР, та країн Центральної і Східної Європи, повинні бути реформовані в нові підприємства спільного (групового, колективного) господарювання з приватною власністю на землю й інші засоби виробництва їх засновників та в селянські (фермерські) господарства.

Виходячи з конкретних умов, що склалися в Україні, перший напрямок реформування колективних сільськогосподарських підприємств, в т.ч. і створюваних на базі радгоспів, на даному етапі слід вважати основним. Розвиток фермерства буде поступовим, у міру створення для цього необхідних умов, головною з яких є можливість формування в цих господарствах сучасної матеріально-технічної бази.

5. З метою прискорення процесу реформування колективних сільськогосподарських підприємств, в т.ч. і створених (і створюваних) на базі радгоспів, в підприємства дійсно підприємницького типу, необхідне подальше удосконалення відповідної нормативно-правової бази, зокрема бази регулювання земельних відносин. Найбільш важливими з цього приводу є пропозиції:

по-перше, щоб документ (сертифікат), що посвідчує належність земельних часток (паїв) в землі колективного сільськогосподарського підприємства їх членам, реально, а не (в значній мірі) умовно, як це має місце зараз, посвідчував їх право приватної власності на земельну частку (пай) в землях, переданих підприємству;

по-друге, щоб земля, яка передана в колективну власність, після розподілу її на земельні частки (паї) перестала вважатись колективною власністю, а функціонувала на праві загальної часткової власності як однієї з форм приватної власності, яка передбачена Цивільним кодексом України для майна, в т.ч. і колективних сільськогосподарських підприємств.

IV. ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Поплавський О.І. Проблеми власності в аграрній реформі // У зб.: Розвиток економічних відносин в агропромисловому комплексі. - К.: Академія наук України, Інститут економіки. - 1993. - С. 116-122.

2. Поплавський О.І. Принципи і способи приватизації власності в країнах Центральної Європи // У зб.: Відносини власності і механізм господарювання в АПК. - К.: Національна Академія наук України, Інститут економіки. - 1994. - С. 101-109.

3. Поплавський О.І. Приватизація власності у країнах, де склалася ринкова економіка // Економіка України. - 1994. - №8. - С. 93-95.

4. Агафонов Н.И., Радченко В.В., Поплавский А.И. Эффективность арендных отношений в аграрном секторе // Економіка АПК. - 1995. - № 3. - С. 34-40. (участь О.І.Поплавського в підготовці матеріалів і написанні статті підтверджується довідкою соавтора - д.е.н. М.І. Агафорова - Генерального директора НВДАФ "Наукова", з використанням матеріалів якої написана стаття. Йому належить участь у розробці концепції реформування і створення НВДАФ "Наукова".)

5. Поплавський О.І. Приватизація і реорганізація радгоспів: оцінка досвіду і перспективи // Економіка АПК. - 1996. - № 8. - С. 12-17.

АНОТАЦІЯ

Поплавський О.І. Реформування відносин власності в радгоспах.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02 - економіка сільського господарства і АПК.

Дисертація містить результати вивчення і узагальнення принципів і способів приватизації та реформування підприємств в аграрних сферах країн Центральної і Східної Європи, оцінку процесу створення і удосконалення нормативно-правової бази і практики реформування відносин власності в радгоспах України, перетворення їх в недержавні підприємства, визначені напрямки подальшого реформування колективних сільськогосподарських підприємств, створених в процесі приватизації майна радгоспів, в підприємства, засновані на приватній власності на землю й інші засоби виробництва засновників цих підприємств.

Ключові слова: власність, відносини власності, земельна реформа, приватизація, реорганізація, реформування сільськогосподарських підприємств, майнові і земельні частки (паі).

АННОТАЦИЯ

Поплавский А.И. Реформирование отношений собственности в совхозах.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02 - экономика сельского хозяйства и АПК. Институт экономики Национальной академии наук, Киев, 1996.

Диссертация содержит результаты изучения и обобщения принципов и способов приватизации и реформирования предприятий в аграрной сфере стран Центральной и Восточной Европы, оценку процесса создания и усовершенствования нормативно-правовой базы и практики реформирования отношений собственности в совхозах Украины, превращения их в негосударственные предприятия, определены направления дальнейшего реформирования коллективных сельскохозяйственных предприятий, созданных в процессе приватизации имущества совхозов, в предприятия, основанные на частной собственности на землю и другие средства производства учредителей этих предприятий.

Ключевые слова: собственность, отношения собственности, земельная реформа, приватизация, реорганизация, реформирование сельскохозяйственных предприятий, имущественные и земельные доли (пай).

ANNOTATION

Poplavsky A.I. Reformation of property relations in State farms.

Present thesis for a candidate of economical science on specialty 08.07.02 - economics of agriculture and the Agro Industrial Complex.

The thesis support results of steady and generalization principles and methods of the privatization and reformation enterprises in Agro spheres of countries of Central and Eastern Europe, the estimation process of creation and improvement of normative and legal base, and the practice of property relation reformations in State farms of Ukraine, performing it to the not state enterprises, mean the directions of further reformation the collective Agro farms, what be create on process of property State farms privatization to enterprises, what be basic on the private property on a land and others means of production this enterprises founders.

Key words: property, relations property, land reform, privatization, reorganization, reformation agricultural farms, property and land shares.

Мечетин

437755

АВ 36.322

Підписано до друку 15.10.1996 р.
Формат 60x84/16. Офс.пап. Офс.друк.
Умов.друк.арк. 0,9. Облік.-вид.арк.1,0
Тираж 100 прим. Зам. № 154.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАН України.
252011 Київ-11, вул.Панаса Мирного,26.